

การประยุกต์ใช้อารักขสัมปทา เพื่อสร้างอุปนิสัยการออมทรัพย์
ของนักเรียนโรงเรียนโนนสูงศรีธานี อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา
AN APPLICATION OF ACHIEVEMENT OF PROTECTION (ĀRAKKHASAMPADĀ)
FOR SUPPORTING OF HABIT IN SAVING MONEY OF NAKHONRATCHASIMA
NONSUNGSRITANI'S STUDENTS

สุมณฑา จริยา^๑
ดร.เสฐียร ทั้งทองมะดัน^๒

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อศึกษาอารักขสัมปทา ในการสร้างอุปนิสัยการออมทรัพย์ในพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาความเป็นมา ความสำคัญของการออมทรัพย์ของนักเรียนโนนสูงศรีธานี อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา (๓) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอารักขสัมปทา ในการสร้างอุปนิสัยการออมทรัพย์ของนักเรียนโรงเรียนโนนสูงศรีธานี อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา การวิจัยนี้ เป็นเชิงคุณภาพ จากการวิเคราะห์ผู้วิจัยมีความเห็นว่า อารักขสัมปทา เป็นการทำให้นักเรียนเกิดอุปนิสัยได้อีกวิธีหนึ่ง โดยการคิดหาหนทางได้มาซึ่งทรัพย์จำนวนมาก เมื่อได้ทรัพย์มาแล้ว จะทำอย่างไรให้ใช้ประโยชน์และอยู่กับเราได้นาน

คำสำคัญ อารักขสัมปทา, ออมทรัพย์

ABSTRACT

This study have objective 3 is (1) To study ARAKKHASAMPADA to habit saving in Buddhism (2) To study background importance of savings Nakhonratchasima Nonsungsrítani' s students (3) To study apply ARAKKHASAMPADA for create habits saving of Nakhonratchasima Nonsungsrítani' s students. This is research make students birth habits. Analysis is

---

^๑ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

^๒ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

ARAKKHASAMPADA. Make students habits one way finding a way to get a lot. Wealth and slay with us for a long time.

Keyword : ARAKKHASAMPADA, Habit, Saving.

๑. บทนำ

การรู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้เหมาะสม (อารักขสัมปทา) หรือ “เก็บเป็น” เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับอนาถบิณฑิกเศรษฐีคหบดี ในตอนหนึ่งของปตตกัมมสูตร^๓ ว่า อริยสาวกย่อมป้องกันอันตรายที่เกิดจากไฟ น้ำ พระราชา โจร คนที่ไม่ชอบกัน หรือจากทายาทด้วยโภคทรัพย์ ทำตนให้ปลอดภัยที่อริยสาวกนั้นถึงแล้ว ถึงโดยสมควรใช้สอยตามเหตุ นั้น เพื่อเป็นแนวทางรู้จักเก็บรักษาทรัพย์ให้เป็น หากเราให้ความสำคัญเรื่องการออมทรัพย์ออมเงิน ฝึกให้เกิดเป็นอุปนิสัย ก็ว่าถือเป็นสิ่งที่ดี การดำเนินชีวิตในปัจจุบันก็จะไม่เกิดปัญหา

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาหลักอารักขสัมปทา ในการสร้างอุปนิสัยการออมทรัพย์ในพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาความเป็นมา ความสำคัญของการออมทรัพย์ของนักเรียนโรงเรียนโนนสูงศรีธานี อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา
๓. เพื่อประยุกต์ใช้หลักอารักขสัมปทา ในการสร้างอุปนิสัยการออมทรัพย์ของนักเรียนโรงเรียนโนนสูงศรีธานี อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยค้นคว้าทางเอกสารตามลำดับ รวบรวมข้อมูลแล้วค้นคว้านำมาเรียบเรียง สังเกตแนวปฏิบัติ พฤติกรรมในพื้นที่วิจัยนำมาวิเคราะห์ สรุปผล และข้อเสนอแนะ

๔. ผลการศึกษา

หากศึกษาในแง่พระพุทธศาสนาพบว่า อารักขสัมปทา^๔ หมายถึง การถึงพร้อมด้วยการรักษา รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาทรัพย์ให้เป็น โดยศึกษาวิธีการ ๔ วิธี (๑) มีการสะสมหรือออม (๒) เห็นคุณค่าของทรัพย์ (๓) รักษาทรัพย์ให้พ้นภัยอันตราย (๔) รักษาทรัพย์ให้อยู่ได้นาน ดังพระพุทธพจน์ ว่า

^๓ อัง.จตฺตกฺก. (ไทย) ๒/๖๑/๓๕๓.

^๔ อัง.อภฺฐกฺก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๓๙

๕ “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็อารักขสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรโลกนี้มีโรคะ ที่หามาได้ด้วย ความเพียร สัมด้วยกำลังแขน มีเหงื่อไหลไทรยสตัว ชอบธรรมได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองโรค ทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูล ทำไว้ในตัวไหนหนอ พระราชาไม่พึงบริโภคทรัพย์เหล่านั้นของเรา โจรไม่พึงลัก ไฟไม่พึงไหม้ น้ำไม่พึงพัดไป ทายาทนั้นไม่เป็นที่รักไม่พึงลักไป ดูกรภิกษุทั้งหลายนี้ เรียกว่า “อารักขสัมปทา” บางครั้งการป้องกันทรัพย์ไม่ให้ไปกับกามคุณ อบายมุข หากไม่รอบคอบในการวางแผน ความลำบากอาจตามมา ดังเช่นการใช้ชีวิต หากมีการคิดหาวิธีการนำมา ซึ่งรักษาโรคทรัพย์ก็เป็นหนทางหนึ่งแห่งการแก้ปัญหาได้ รักษาทรัพย์ ในสมัยพุทธกาลการเก็บรักษาทรัพย์ไว้ใช้จ่ายคราวจำเป็นจะทำได้ด้วยการฝังซ่อนในริมฝั่งแม่น้ำบ้าง ซึ่งหวังว่าจะให้พ้นจากภัย คือ ราชภัย โจรภัย ใช้หนี้ยามขาดแคลนอาหาร และเกิดภัยต่าง ๆ แต่การเก็บรักษาด้วยวิธีนี้ ทรัพย์อาจหมดสิ้นได้เพราะฝั่งแม่น้ำอาจถูกน้ำเซาะพัง สมบัตินั้นก็เคลื่อนที่ไปบ้าง โจรลักไปบ้าง เป็นต้น ทรัพย์สมบัติเหล่านั้นไม่สามารถติดตัวไปได้ หากเปรียบเทียบการรักษาทรัพย์ก็เหมือน การออมเงินในปัจจุบัน เป็นพฤติกรรมในการเก็บเงิน ส่วนหนึ่งหรือส่วนที่เหลือที่ไม่ใช้จ่าย เพื่อการอุปโภคบริโภค โดยมีวัตถุประสงค์ใช้จ่ายได้ในอนาคต

จากสภาพปัญหาของนักเรียนโรงเรียนโนนสูงศรีธานี อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา อยู่ใกล้สภาพแวดล้อมร้านค้าที่รายล้อมด้วยการขายสินค้าต่าง ๆ มากมาย อันได้แก่ ร้านขนมขบเคี้ยว ร้านอินเทอร์เน็ต ร้านเกม ศูนย์ดื่ม ร้านขายของกีฬาสีป ร้านขายของเล่น ร้านแต่งรถมอเตอร์ไซด์ ร้านไอศกรีม ร้านขายอาหารตามสั่ง ร้านแผงลอยตามรั้วโรงเรียน เป็นต้น นักเรียนเกิดความเคยชินกับการใช้จ่ายเงินทุก ๆ วัน บางคนซื้อสิ่งของบริโภคตั้งแต่เช้าจนถึงหลังเลิกเรียนก็ไม่เพียงพอ บางคนไม่ค่อยรู้ว่าสิ่งของที่ซื้อมาจำเป็นหรือไม่ เห็นเพื่อนซื้อก็ซื้อตามกระแส แพงแค่ไหนก็หาซื้อจนได้ จากสภาพการณ์เช่นนี้จึงได้มีการนำหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาปรับใช้โดยเฉพาะหลักอารักขสัมปทา นอกจากนี้ ยังมีหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องสามารถนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติได้ อย่างเช่น หลักโภควิภาค ๔ คือการใช้จ่ายทรัพย์โดยจัดสรรเป็น ๔ ส่วน ได้แก่ ๑ ส่วนใช้จ่ายเลี้ยงตัวเอง เลี้ยงคนที่ควรบำรุงตามหลักทศ ๖ และทำประโยชน์ ๒ ส่วนใช้ลงทุนประกอบการงาน ส่วนใช้ลงทุนประกอบการงาน อีก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น^๖ หลักโภคอาทิยะ มี ๕ ประการ เป็นธรรมที่สอนให้รู้จักใช้ทรัพย์อย่างเป็นประโยชน์และสบายใจ^๗ และหลักนิธิ^๘ หมายถึง ขุมทรัพย์ ขุม คือ แหล่งที่เกิด ที่เก็บ นอกจากนี้การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ ในรูปแบบโครงการต่าง ๆ ในโรงเรียนเป็นสิ่งที่เกิดประโยชน์ ยกตัวอย่างโครงการธนาคารโรงเรียนเก็บออมเงิน มียอดเงินสะสม การฝึกเยาวชนให้สำนึกการออมให้เกิดจน

^๕ อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๕๕-๒๕๗.

^๖ พุทธิตา รักพงศ์, “การศึกษาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีโภควิภาค ๔”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๙.

^๗ อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๔ /๖๔-๖๖.

^๘ พจนานุกรม, ฉบับราชบัณฑิตสถาน พุทธศักราช ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๔๗.

เป็นอุปนิสัย อุปนิสัยลักษณะความหมายจะคล้ายกัน นิสัย^๙ คือ ความประพฤติเคยชินอันเกิดจากการปฏิบัติซ้ำ ๆ อาจเป็นการคิด พูด หรือทำซ้ำในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หลาย ๆ ครั้ง พร้อมกันจนกระทั่งติด จากติดแล้วก็นำไปประพฤติปฏิบัติเช่นนั้นอีกเป็นประจำเหมือนเงาติดตามตัว คือ การได้ฝึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์^{๑๐} ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนได้ด้วย อันเป็นคุณลักษณะที่สังคมต้องการในด้านคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม จิตสำนึก ให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ทั้งในฐานะพลเมืองและพลโลก ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๕๑ ได้กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ ๘ ประการ คือ (๑) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ (๒) ซื่อสัตย์สุจริต (๓) มีวินัย (๔) ใฝ่เรียนรู้ (๕) อยู่อย่างพอเพียง (๖) มุ่งมั่นในการทำงาน (๗) รักความเป็นไทย (๘) มีจิตสาธารณะ นำมาฝึกคิดกระบวนการวางแผนงาน โดยเฉพาะออกมาในรูปแบบการทำโครงการคุณธรรม โครงการอาชีพ กิจกรรมลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้^{๑๑} แนวคิดของความพอเพียงตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่คำนึงถึงหลักการใช้ทรัพยากร อย่างรู้คุณค่า ของกลยุทธ์ ๕ R คือ

(๑) R.๑ (Reduce) ลดการใช้สิ่งที่ไม่จำเป็น เป็นการลดปริมาณขยะที่อาจไม่จำเป็น

(๒) R.๒ (Reuse) การนำมาใช้ใหม่ เป็นการนำขยะเศษวัสดุมาใช้ใหม่อีก หรือเป็นการใช้ซ้ำ ใช้แล้ว ใช้อีก

(๓) R.๓ (Recycle) เวียนกลับมาใช้ใหม่ เป็นการหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ นำขยะมาแปรรูป ตามกระบวนการของแต่ละประเภท เพื่อนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ หรือเปลี่ยนแปลงสภาพจากเดิมแล้วนำมาใช้ใหม่

(๔) R.๔ (Repair) นำมาซ่อมใหม่ เป็นการซ่อมแซมสิ่งของต่าง ๆ ให้สามารถใช้งานต่อได้

(๕) R.๕ (Reject) หลีกเลี่ยงการใช้สิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดมลพิษ เป็นการหลีกเลี่ยงการใช้วัสดุที่ทำลายยาก หรือวัสดุที่ใช้ครั้งเดียวแล้วทิ้ง

ในสังคมไทย การออมทรัพย์อยากให้ส่งเสริมเริ่มต้นที่เด็กก่อน โดยเฉพาะกับเด็กวัยรุ่นที่หวั่นไหวต่อกระแสการตลาด และสื่อโฆษณาได้ง่าย ๆ ยิ่งในช่วงที่สังคมเต็มไปด้วยความฟุ้งเฟ้อทางวัตถุนิยม ยิ่งทำให้ความอยากได้อย่างมี ซื่อก่อนจ่ายที่หลังมาแรง ส่งเสริมการขาดสภาพคล่องมากกว่าเดิม ครอบครัวจึงควรเปลี่ยนบทบาทมาเป็นจุดเริ่มต้นในการปลูกปรัชญาการบริหารเงิน และสร้างความเชื่อมั่นเรื่องความร่ำรวยในรูปแบบของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

---

^๙พระภิกษุวิชัยคุณ (เผด็จ ทตตชิว), แม่บทการพัฒนานิสัยบัณฑิตมิตรแท้, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอ.เอส.เพรินติ้ง เฮาส์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓๖.

^{๑๐} คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการพัฒนา การวัดและประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๑), หน้า ๕๓.

^{๑๑} กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือบริหารจัดการเวลาเรียน “ลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้”, (กระทรวงศึกษาธิการ : สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๕๑), หน้า ๒๖-๒๘.

๕. บทสรุป

อารักขสัมปทา การถึงพร้อมด้วยการรักษา รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาทรัพย์ให้เป็น โดยรู้จักวิธีการ ๔ วิธีในพระพุทธศาสนา (๑) มีการสะสมหรือออม (๒) เห็นคุณค่าของทรัพย์ (๓) รักษาทรัพย์ให้พ้นภัยอันตราย (๔) รักษาทรัพย์ให้อยู่ได้นาน สรุปเป็นประเด็นดังนี้

๑. ประเด็นเกี่ยวกับหลักอารักขสัมปทาในการสร้างอุปนิสัยการออมทรัพย์ในพระพุทธศาสนานั้น พบว่า ๔ ขั้นตอน รู้จักการสะสมหรือออมให้เป็นเป็นการเกิดผลดีในการจะเก็บสะสมทรัพย์ให้เกิดผลอภาย โดยควรปลูกฝังนักเรียนให้เกิดความเคยชินเห็นความสำคัญ อาจเป็นวิธีการนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของนักเรียนได้ในรูปแบบการฝากเงินกับธนาคารโรงเรียน แต่บางพื้นที่การปฏิบัติอาจอยู่จำกัด เราควรมีการรณรงค์ปลูกฝังการออมทรัพย์ให้เกิดขึ้นกับนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ

๒. ประเด็นเกี่ยวกับความเป็นมา ความสำคัญของการออมทรัพย์ของนักเรียน โรงเรียนโนนสูงศรีธานี จังหวัดนครราชสีมา นั้น เป็นผลดีที่มีการนำรูปแบบการจำลองธนาคารโรงเรียนเข้ามาตั้งในโรงเรียนโนนสูงศรีธานี ทำให้นักเรียนบุคลากรในโรงเรียนเกิดแรงจูงใจการอยากออมเงิน เกิดความคิดนำกระบวนการต่าง ๆ มาปรับให้เข้ากับธนาคารโรงเรียนได้

๓. ประเด็นการประยุกต์ใช้หลักอารักขสัมปทาในการสร้างอุปนิสัยการออมทรัพย์ของนักเรียน โรงเรียนโนนสูงศรีธานี ได้นำหลักอารักขสัมปทา ๔ ขั้นตอน มาประยุกต์ใช้กับโครงการโครงการบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอน ทำให้นักเรียนเกิดทักษะ กระบวนการวิเคราะห์ แก้ปัญหาเป็น ตามข้อหลักอารักขสัมปทา ดังนี้ (๑) การสะสมทรัพย์ ประยุกต์ใช้โครงการธนาคารโรงเรียน เกิดผลดีต่อการเก็บเงิน เกิดดอกเบี้ยสะสม (๒) การรู้คุณค่าทรัพย์ ประยุกต์ใช้โครงการคุณธรรม เกิดผลดีต่อนักเรียน ได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม (การประหยัดอดออม) ตามหลักคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ๘ ประการ (๓) การรู้วิธีป้องกันทรัพย์ ประยุกต์ใช้โครงการอาชีพ และกิจกรรมลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ นักเรียนเกิดทักษะกระบวนการคิดวิเคราะห์ ทำเป็นแก้ปัญหาเป็นในกระบวนการเรียนโครงการตามกิจกรรมโครงการส่งเสริมการประกอบอาชีพ อีสาระในโรงเรียน (๔) การรู้จักใช้ทรัพย์ให้คุ้มค่า เป็นการนำกลยุทธ์ทั้ง ๕R มาใช้กับการทรัพยากรให้คุ้มค่า ตามหลัก reuse, recycle, repair, reject กิจกรรมนำมาปรับใช้โครงการพัฒนาโรงเรียนสู่สถานศึกษาพอเพียง

หากเปรียบเทียบในรูปแบบการออมทรัพย์ ก็คือการเก็บทรัพย์ไว้ใช้ในอนาคตหรือวันข้างหน้า มีการวางแผนใช้ทรัพย์พอประมาณ ไม่ฟุ่มเฟือย และคิดแสวงหาให้ทรัพย์งอกเงยได้

๖. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการวิจัย ในครั้งนี้สามารถศึกษาหลักพุทธธรรมอื่น ๆ มาปรับใช้ในเรื่องการออมทรัพย์ได้ นำหลักการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมให้ออกมาเป็นชิ้นงานนวัตกรรมที่สามารถ

แปลงเป็นสื่อในการเรียนการสอนได้ มีการรณรงค์กิจกรรม สนับสนุน ลงพื้นที่จริง ศึกษาการ
ออมทรัพย์ในรูปแบบใหม่ ๆ บ้าง ก็จะเป็นหนทางหนึ่งที่เราจะเห็นว่า อารักขสัมปทา ที่ถึงพร้อม
ด้วยการรักษาโภคทรัพย์ หากวันหนึ่งทรัพย์อาจหมดสิ้นได้ถ้าเราประมาท หรือทรัพย์ โดนทำลาย
ทั้งจากมนุษย์ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เป็นการดีที่รู้จักวิธีป้องกัน มีการวางแผนตามขั้นตอน ตาม
ทฤษฎี และวิธีปฏิบัติ ไม่ว่าจะทรัพย์หรือการงานอย่างอื่นก็จะทำให้เราอยู่ได้อย่างมีความสุข

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือบริหารจัดการเวลาเรียน “ลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้”. กระทรวงศึกษาธิการ :
สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๕๑.
- กระทรวงศึกษาธิการ. แนวทางการพัฒนาการวัดและประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตาม
หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑.
- คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ. แนวทางการพัฒนาการวัดและประเมินคุณลักษณะ
อันพึงประสงค์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑. กรุงเทพฯ
นคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๑.
- พจนานุกรม, ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรเจริญทัศน์,
๒๕๒๕.
- พุทธิตา รักพงค์. “การศึกษาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีภาค ๔”, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์
มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระภิกษุวิชัยคุณ (เผด็จ ทตตชิว). แม่บทการพัฒนาบัณฑิตมิตรแท้. กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอ.
เอส.เพรินติ้ง เฮาส์ จำกัด, ๒๕๕๕.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.